

Մահախօսական

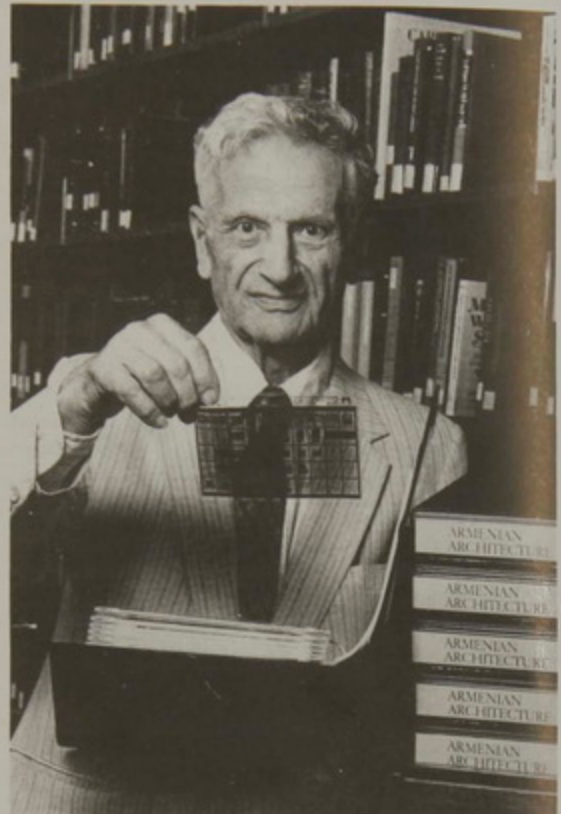
ՎԱԶԳԷՆ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ

Ամերիկահայ յայտնի հանրային դէմքերէն Փրոֆ. Վազգէն Լ. Բարսեղեան իր մահկանացուն կնքեց երեքշաբթի օր ապրիլ 2-ին՝ Թրոյ քաղաքի Սամարիթըն Հիւանդանոցին մէջ՝ մօտ մէկ շաբաթ կաթուածահար վիճակով դարմանուելէ ետք։ Հանգուցեալը Բէնսըլիըր Բազմարուեստեան Հաստատութեան (Rensselaer Polytechnic Institute) Ճարտարագիտութեան Դպրոցի առաջին տեսուչը եղած էր։

Փրոֆ. Բարսեղեանի Թաղումը տեղի ունեցաւ Ութըրվիթի Ս. Պետրոս Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ՝ շաբաթ օր, ապրիլ 6-ին, նախագահութեամբ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Նստակ Արքեպս. Պարսամեանի, եւ մասնակցութեամբ բազմաթիւ հոգեւոր հայրերու։ Ներկայ էին հարիւրաւոր հայ եւ օտար սգակիրներ։ Յաւարտ Թաղմանական արարողութեան՝ հոգեճաշ սպասարկըւեցաւ եկեղեցւոյ սրահին մէջ, ուր խօսք առին Բէնսըլիըր Բազմարուեստեան Հաստատութեան նախագահը եւ այլ յայտնի դէմքեր։ Հանգուցեալի աճիւնները պիտի փոխադրուին հայրենիք՝ ըստ իր փափագին։

Մեր ժամանակներու հետաքրքրական անձնաւորութիւններէն էր Վազգէն Բարսեղեան, որ կը ցոլացնէր իր մէջ Մեծ Եղեռնէն վերապրած եւ Ամերիկայի մէջ կրթուած ու բարձր դիրքի հասած հայ մարդու յատուկ նկարագրի բոլոր գծերը--Վանեցիի հաստատակամութիւն, վերապրողի հայրենաբաղձութիւն ու հայրենասիրութիւն, ամերիկացիի բարութիւն եւ հիւմանիստ ակադեմականի մարդասիրութիւն։

Վազգէն Բարսեղեան ծնած է Վան քաղաքի Այգեստանին մէջ՝ 13 մայիս-26 մայիս՝ ըստ նոր տոմարի--1908-ին, Հայրը՝ Սահակ Յովսէփեան՝ արհեստով հացագործ՝ 1912 տարուան աշնան մեկնած ըլլալով Ամերիկա, իր փոքրիկ զաւակներուն հոգը Թողուցած էր կնոջը՝ Շուշանիկին վրայ, որ Տոքո. Ալըրի հիմնած ամերիկեան հիւանդանոցին մէջ կը ծառայէր որպէս խոհարար։ Վանի ինքնապաշտպանութեան դէպքերէն անմիջապէս ետք՝ 1915-ի օգոստոս ամսը--լան ընթացքին՝ հարիւր հազարաւորներու հետ միասին Եօթնամեայ Վազգէն իր երեք տարեկան քրոջ եւ մօր հետ միասին խոյս տուած էին հայրենական տունէն՝ նախ կառքով ճամբայ ինկած, բայց շուտով այդ միջոցէն զրկուելով՝ ոտքով կտրած երկար ճանապարհը մինչեւ Երեւան։ Գաղթի ընթացքին կորսընցուցած էին երեք տարեկան քոյրը։ Ասիկա պատճառ եղած էր որ չկարենան Տոքո. Ալըրի խումբին ընկերանալ եւ Ամերիկա երթալ։ Մայր ու

տղայ օրերով փողոցները թափառել է ետք՝ փոքրիկ աղջնակը գտած էին ռուս զինուորներու մօտ:

Երեւանի մէջ Բարսեղեանին մայրը ատեն մը ծառայած էր որպէս որ-բանոցի խոհարար եւ վայելած պաշտպանութիւնը Արարատեան թեմի Առաջ-նորդական Փոխանորդ Տ. Խորէն Արքեպս. Մուրադէգեանին (ապա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց): Մօտ տարի մը Վազգէն՝ մօրը կողքին՝ ապրած էր որբա-նոցային կեանք: Հետագային ան իր ինքնակենսագրութեան մէջ կը հաւաստէ թէ իր հետ եղող որբերէն ոմանք դարձան կարեւոր անձնաւորութիւններ Սո-վետական Հայաստանի մէջ:

Վազգէն եւ իր ընտանիքը Միացեալ Նահանգներ կը ժամանէին 1916 թուի հոկտեմբեր 15-ին: Անոնք կը հաստատուէին Պոստոն քաղաքի արուար-ձաններէն մէկուն՝ Չըլսիի մէջ, ուր Վազգէն կը յաճախէր նախակրթարան եւ ապա երկրորդական վարժարան: Ապրուստ ապահովելու համար ան աշկերտ կը դառնար ինքնաշարժ նորոգող արհեստանոցի մը մէջ: Հոն է որ դիպուածով կը հանդիպէր օտար ուսուցչապետի մը, որ նորոգելու բերած էր իր ինքնա-շարժը: Անկէ կ'իմանար որ Lowell Institute School-ի մէջ կրնար ձրի հետե-ւիլ բարձրագոյն ուսման: Այս հաստատութիւնը երկու տարի յաճախելէ եւ մեքենական ճարտարագիտութեան ծրագիրը ամբողջացնելէ ետք՝ միջոցը կը գտնէր յաճախելու նշանաւոր Massachusetts Institute of Technology հաստա-տութիւնը, ուր կը հետեւէր բնագիտութեան:

Համալսարանական օրերուն իր մէջ կը զօրանար ազգային զգացումը շնորհիւ հայ ուսանողական այն շրջանակին որ գործունեայ էր դպրոցէն ներս: Ազգային այդ շրջանակին մէջ է որ ան պիտի հանդիպէր իր ապագայ տիկնոջ՝ Վարսենիկ Պոյաճեանին: 1933-ին շրջանաւարտ ըլլալէ ետք համալսարանէն՝ երիտասարդ գիտնականը փափագած էր երթալ հայրենիք՝ եւ մասնակից դառ-նալ հայրենաշինութեան աշխատանքին: Սակայն Հայաստանի այդ ատենուան իշխանութիւններէն քաջալերութիւն չգտնելով՝ հրաժարած էր այդ գաղա-փարէն եւ՝ շարունակած իր ուսումը Ամերիկայի մէջ:

Չորս տարուան անորոշ վիճակէ մը եւ այլեւայլ տեղեր ու համալ-սարաններ դեգերելէ ետք՝ 1937-ին Բարսեղեան կը հաստատուէր Նիւ Եորք՝ որպէս աշխատակից գիտական հիմնարկի մը: Ասիկա առիթ կու տար որ ամուսնանար, հայր դառնար երկու զաւակներու, ուսումը շարունակէր Նիւ Եորք Համալսարանին մէջ եւ մասնագիտանար միջուկային բնագիտութեան մէջ՝ 1948 թուին վկայուելով որպէս տոքթոր գիտութեանց: Այդ ժամանակէն կը սկսէր նաեւ սերտ կապեր պահել ամերիկահայ գիտնականներու հետ եւ կ'ունենար եռուն գործունէութիւն Հայ Գիտական Ընկերութեան (Armenian Scientific Association of America) մէջ:

1949-1954 տարիներուն՝ Վազգէն Բարսեղեան կը նշանակուէր Հետա-զօտութեանց Վարիչ Միացեալ Նահանգներու Հիւլէական Ուժանիւթի Թանձ-նաժողովի Նիւ Եորքի Գործառնութեանց Գրասենեակին (Director of Research with the New York Operations Office of the U.S. Atomic Energy Com-mission): Իսկ 1954 թուականին կը հրաւիրուէր Թրոյ քաղաքը գտնուող Բէնսըլիքը Բազմարուեստեան Հաստատութեան Ճարտարագիտութեան Դպրո-ցի տեսչութեան պաշտօնին:

Բարսեղեանի ակադեմական եւ մարդկային բարձր սկզբունքները պիտի մղէին զինք հարցականի տակ առնելու եւ քննադատելու Հիւլէական Ուժանիւթի Թանձնաժողովի գաղտնապահութիւնը, որ ուսումնական գետնի վրայ վնաս կը հասցնէր ամերիկեան համալսարանական եւ ազգային յա-ռաջդիմութեան: Առանձինն ան կը սկսէր խաչակրութեան մը եւ 1956 թուի

հոկտեմբեր 14-ին՝ Տը Նիւ Յորք Թայմզ-ի կիրականօրեայ թիւին մէջ կը յաջողէր հրատարակել տալու իր քննադատականը, որուն կողքին լոյս կը տեսնէր նաեւ Հիւլէական Ուժանիւթի Յանձնաժողովի Վարիչ Մովակալ Լուիս Լ. Սթրաուսի հակադարձութիւնը։ Ասոր որպէս անմիջական արդիւնք Բարսեղեան կը ստանար լայն ճանաչում ամերիկեան ակադեմական, մտաւորական, քաղաքական եւ գիտական շրջանակներէ ներս։ Միացեալ Նահանգաց Պորհրդարանի կողմէ հրաւէր կ'ուղղուէր անոր, որ գաղտնապահութեան եւ այլ հարցերու մասին վկայութիւն ընէ Հիւլէական Ուժանիւթի առընչութեամբ Միացեալ Յանձնախումբի Ատեանին (Hearings of the Joint Committee on Atomic Energy) առջեւ։ Իսկ Հիւլէական Ուժանիւթի վերաբերեալ ամերիկեան ազգային դիրքորոշումը ճշդելու գծով ան ինը տարի կը ծառայէր Միացեալ Նահանգաց Առեւտրական Ժողովի (Chamber of Commerce) միջուկային եւ գիտական յանձնախումբերուն որպէս անդամ։

Վազգէն Բարսեղեան ունեցած է ակադեմական կալուածէ ներս բազմարդիւն գործունէութիւն, որ տեւած է մինչեւ իր հանգստեան կոչուիլը՝ 1975 թուականին։ Ան հովանաւորած է պատրաստութիւնը համալսարանական մակարդակի վրայ գործածելի բազմահատոր գիտական դասագրքերու եւ ունի երկու ինքնագիր գիտական հրատարակութիւններ՝ *Industrial Management in the Atomic Age* (Addison Wesley, 1965) եւ *This Cybernetic World* (Doubleday, 1972), որ թարգմանուած է նաեւ գերմաներէնի եւ ճապոներէնի։ Անոր ջանքերուն շնորհիւ Բէնսըլիըր Բազմարուեստեան Հաստատութեան մէջ հիմնուած է միջուկային գիտութեան եւ ճարտարարուեստի ծրագիր, զօրացած է ուսուցչական կազմը, ճոխացած է ուսումնական ծրագիրը ընդհանրապէս եւ զարկ տրուած է հետաւորութեանց։ Բարսեղեան այս շրջանին անդամակցած է կարեւոր ուսումնական հաստատութիւններու հետ կապ ունեցող ու գործող բազմաթիւ ակադեմական յանձնաժողովներու եւ յանձնախումբերու։ 1961 թուականին ան նշանակուած է որպէս Ուսուցչապետ Բէնսըլիըրի նշանաւոր Ամպիոնին (distinguished Chair of Rensselaer Professor), պաշտօն մը որ կը ձգտէր մշակելու միջմասնագիտական ուսումնական ծրագիրներ։ Իսկ 1962 թուականին Ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումեանի հրաւէրով, որուն հետ անձնական բարեկամութիւն ունէր հանգուցեալը, գացած է Սովետական Միութիւն որպէս Միացեալ Նահանգաց Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի եւ Սովետական Միութեան Գիտութիւններու Ակադեմիայի միջեւ փոխանակուող գիտնական։

Ուսուցչական պատասխանատուութիւններէն հանգստեան կոչուելէ ետք՝ Բարսեղեան չէր լքած Բէնսըլիըր Հաստատութիւնը։ Դպրոցը անոր շնորհած էր «Վաստակաւոր Ուսուցչապետ Բէնսըլիըրի» տիտղոսը եւ յատկացուցած մասնաւոր գրասենեակ մը, որպէս զի ան կարենար իր գիտական նիւթերը եւ հայկական ուսումնասիրութիւններն ու արխիւները դասաւորել։

Ազգային կեանքէ ներս եւս բեղուն գործունէութիւն ունեցած է Վազգէն Բարսեղեան՝ ի մասնաւորի 1965 թուականէն, այսինքն՝ Մեծ Եղեռնի յիշամեակի հանդիսութիւններէն ետք։ Այդ առիթով՝ Նիւ Յորքի մէջ Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդարանի սարքած մեծ երգահանդէսին խօսք առած էր ան որպէս վերապրող։ Տասը տարի ետք՝ 1975 թուականին՝ վաթսուեամեակի առիթով Առաջնորդարանի հովանաւորած այլեւայլ յուշահանդէսներուն եւ ձեռնարկներուն ընդհանուր ատենապետութեան պաշտօնը ինք ստանձնած էր։ Այդ առթիւ հեղինակեց գրքոյկ մը անգլերէն լեզուով՝ *Human Rights & Genocide, 1975: the Hope, the Reality and Still the Hope*, a

status report for use in public discussions, որ մեծապես օգտակար հանդիսացաւ մեր դատը օտար շրջանակներուն ծանօթացնելու համար:

Անցեալէն եկած ազգային պարտաւորութեան զգացումը Բարսեղեանի սրտին ու հոգիին մէջ ժամանակի ընթացքին դարձաւ հրամայական պահանջ մը: Հայ քաղաքակրթութեան ժառանգութիւնը կորուստէ փրկելու նպատակաւ ան մի քանի բարեկամներու հետ հիմնեց Հայ Գրթական խորհուրդը (Armenian Educational Council) եւ անմիջապէս ձեռնարկեց երիզի վրայ արձանագրելու Մեծ Եղեռնէն վերապրողներու անձնական վկայութիւնները որպէս մաս եւ բաժին բանաւոր պատմութեան ծրագրին: Իսկ 1970-ին սկսաւ Հայ ճարտարապետութեան արխիւներու ստեղծման աշխատանքին՝ հաւաքելով հազարաւոր լուսանկարներ, սահիկներ եւ նիւթեր: Սոյն աշխատանքը, որ գրեթէ երկու տասնամեակ տեւեց, արդիւնաւորուեցաւ եօթը հատոր աւպոմներով, որոնք կ'ամփոփեն իրենց մէջ 42,000-է աւելի նկարներ եւ նիւթեր 941 ճարտարապետական յուշարձաններու մասին:

Հայ ճարտարապետական յուշարձաններու այժմու կացութիւնը եւս գրաւած էր Բարսեղեանի ուշադրութիւնը, որ նոյն իսկ թուրք գիտնականներու եւ քաղաքական դէմքերու հետ կապ հաստատած էր, որպէս զի միջոցներ կարելի ըլլար որոնել թուրքիոյ մէջ գտնուող կարգ մը կարեւոր պատմական շինութեանց վիճակը ապահովելու համար:

Փրոֆ. Բարսեղեան նաեւ ծառայած է ազգին Հայց. եկեղեցւոյ, Հ.Բ.Ը.Միութեան, որուն կրթական Յանձնախումբին ատենապետը եղաւ մի քանի տարի, Գարակէօզեան Հիմնարկութեան եւ բազմաթիւ այլ ազգային կազմակերպութեանց միջոցաւ: Սերտ գործակցութիւն ունեցած է Ամերիկայի Արեւելեան թեմի երկու Առաջնորդներուն՝ Գերշ. Տ. Սիոն Արքեպս. Մանուկեանի եւ Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեանի--այժմ Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի--հետ: 1960-ական թուականներուն ան եղաւ հիմնադիր անդամներէն «Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Բարեկամներ» մարմնին, որ նիւթապէս եւ բարոյապէս օժանդակեց Առաքելական Ս. Աթոռին: Այս բոլոր ծառայութիւններէն զատ տարիներէ ի վեր Բարսեղեան սերտ կապ կը պահէր Հայաստանի այլ եւ այլ գիտական, ճարտարապետական եւ ընկերային հաստատութեանց հետ՝ միշտ ջանալով օգտակար ըլլալ եւ կապեր ստեղծել Հայ եւ օտար գիտնականներու միջեւ: Բազմաթիւ անգամներ այցելած էր Հայրենիք եւ մօտէն ծանօթ դէմք էր գիտնականներու, գրողներու եւ Հայագէտներու լայն շրջանակէն ներս:

Վազգէն Բարսեղեանի կորուստով հայութիւնը կը զրկուի աննկուն մշակութային գործիչէ մը, որ մինչեւ շիջում ջանք չխնայեց մէկ կողմէ մեր ժողովուրդի արժէքները տրամադրելի դարձնելու համաշխարհային գիտութեան եւ միւս կողմէ միջազգային գիտութեան ուշադրութիւնը հրաւիրելու հայոց քաղաքակրթութեան վրայ: Անոր մահը կը սգան ոչ միայն անմիջական ընտանիքի անդամները, այլոն՝ Տիկ. Վարսենիկը, որդին՝ Տոքթ. Վ. Ատրիշը, որ իր կարգին յայտնի գիտնական, դուստրը՝ Տոքթ. Լուսինն եւ իր թոռնիկները, այլեւ բազմաթիւ հայ, որ եւ բարեկամ:

ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԻ. ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ